

Baisogalos valsčiaus gyvenamųjų vietų vardai

Marija Razmukaitė

Lietuvių kalbos institutas

Apie gyvenamųjų vietų vardus galima kalbėti dviem – kilmės ir darybos – aspektais. Įmanomas dar būtų ir istorinis šių vietų vardų vaizdas, tačiau, viena vertus, kuo giliau į praeitį, tuo mažiau gyvenamųjų vietų vardų fiksuojama istorijos šaltiniuose, kita vertus, tie patys, iki šių dienų atėję vietų vardai, istorijos šaltiniuose raštininkų fiksuoti suslavintomis formomis, galėtų pasitarnauti nebent tik kaip papildoma informacija. Turint tai galvoje, vietų vardų analizei pasirenkamas XX a. viduryje Baisogalos valsčiuje fiksuojamų gyvenamųjų vietų vardų sąrašas¹, kuriame vietų vardai lyginant su 1923 m. sąrašu² beveik nepakitę.

XX a. viduryje, prieš pat karą sudarytuose sąrašuose Baisogalos valsčiuje užrašyta 127 gyvenamųjų vietų (t. y. kaimų, dvarų, viensėdžių) vardai. Dabartinėje Baisogalos savivaldybėje jų likę mažiau, 43 vietų vardai išnykę. Tačiau paisant istorinės tiesos straipsnyje bus aptariami visi minėtose bylose Baisogalos valsčiuje žymėti gyvenamųjų vietų vardai.

Miestelio vardas *Bais-ó-gala* yra sudurtinis (dūrinys), sudurtas iš dviejų šaknų su jungiamuoju balsiu *-o-*. Antrasis šio vardo dėmuo *-gal-* sietinas su bendrinio lietuvių kalbos žodžiu *gālas* „vieta, kur baigiasi koks ilgesnis daiktas; daikto kraštinė dalis (pradžia, pabaiga)“. Pirmasis dėmuo *bais-* gali būti aiškinamas dvejopai. A. Vanagas šį vietovardžio dėmenį sieja su liet. būdvardžiu *baisūs*³. Tačiau visai galima ir asmenvardinė šio dėmens kilmės versija iš avd. **Baisas* (žr. 7 išnašą), **Beisas* ar pan., plg. pr. avd. *Bayse*, *Peter Boyse*⁴.

Kiti buvusio Baisogalos valsčiaus gyvenamųjų vietų vardai aptariami jų kilmės ir darybos požiūriu.

Pagal kilmę jų yra asmenvardinių (kilusių iš vardų, pavardžių, pravardžių) arba kilusių iš apeliatyvinių asmenų pavadinimų, vietovardinių (kilusių iš vandenvardžių ar kitų vietovardžių) ir apeliatyvinių (kilusių iš bendrinių žodžių, t. y. iš įvairių geografinių, geobotaninių ir pan. terminų bei pavadinimų).

Darybos požiūriu visi gyvenamųjų vietų vardai skirstytini į pirminius, vedinius, dūrinius ir sudėtinius vardus⁵. Pirminiai vietovardžiai – tai vardai, neturintys darybos požymių; jie tiesiog perimti iš kitų žodžių sluoksnio; vediniai – tai dariniai, kai pakitusi žodžio galūnė, pridėta priesaga ar priešdėlis. Prie vedinių galima priskirti ir pluralia tantum formas, t. y. iš žodžių daugiskaitos formos padaryti vietų vardai. Dūriniai – tai sudurtiniai iš dviejų ar daugiau šaknų sudaryti vardai; sudėtiniai vietų vardai – tai keliažodžiai junginiai.

¹ Šie duomenys yra prieškaryje pagal apskritis ir valsčius sudarytose kalbininkų sunormintų gyvenamųjų vietų vardų bylose, saugomose Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje.

² Čia turima galvoje *Lietuvos apgyventų vietų* (Kauņas, 1925) duomenys.

³ Žr. Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 1996, p. 34–35.

⁴ Žr. Trautmann R. *Die altpreußischen Personennamen*, Göttingen, 1925, p. 16; dar plg. Gerullis G. *Die altpreußischen Ortsnamen*, Berlin und Leipzig, 1922, p. 14.

⁵ Dėl tokio skirstymo plg. Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1973, p. 25.

I. Asmenvardiniai vietų vardai

Tai gausiausia Baisogalos valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų grupė, apimanti apie pusę (~57,5%) visų valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų. Pagal darybą jų yra vedinių, pluralia tantum formų, keli dūriniai.

1. Vediniai

a) priesagų vediniai:

-*ava*. *Antan-avà* buv. dv., dab. vs.: *Antānas*⁶ v.; *Mederd-avà* buv. plv. (išn.) (< **Medard-ava*)⁷: *Medárdas* v.; *Vladisl-avà* buv. dv. (išn.) (< **Vladislav-ava*): *Vladislavà*, *Vladīslavas* v.;

-*inē*. *Maral-inē* buv. dv., dab. k.: **Marala*, **Maralis* ar pan., plg. istor. *Maral-onis* avd.;

-*ynē*. *Jask-ynē* vs.: *Jaska*, *Jaskis*, *Jaskys* v., pvd.;

-*iškis*, -*iškiai*. *Būn-iškis* vs. (sen. *Buniškē*)⁸: *Bunys*, *Būnius* pvd.; *Dākn-iškis* vs. (išn.) (sen. *Dakniškē* dv.): *Dāknis*, *Daknys* pvd.; *Dervyd-iškis* vs. (išn.): istor. *Derwidis* avd.; *Kūt-iškis* vs. (išn.) (sen. *Kutiškē*): *Kūtas*, *Kutys* pvd.; *Mēk-iškis* vs. (išn.): *Mēkas*, *Mekys* pvd.; *Mōck-iškis* k.: *Mockà*, *Mōckus* pvd.; *Pinciūk-iškis* k.: **Pinciukas* avd., plg. *Pinc-ėvičius* pvd.; *Rašym-iškis* vs. (išn.): *Rāšymas*, *Rašymas* pvd.; *Skāp-iškis* vs. (sen. *Skapiškē* dv.): *Skāpas* pvd.; *Šnīp-iškis* *Sirūtiškių* k. dalis: *Šnīpas* pvd.; *Trēb-iškis* vs. (išn.): *Trebà*, *Trebas* pvd.; *Vīt-iškis* vs. (išn.): *Vītas* v., pvd.;

Aviž-iškiai dv., k.: *Avižis*, *Avižius* pvd.; *Brėiv-iškiai* vs. (išn.) (sen. *Breiviškē*): *Brėivoa*, *Brėivė* pvd.; *Kaspar-iškiai* vs. (sen. *Kaspariškē*): *Kāsparas* v., pvd.; *Kojēl-iškiai* *Vertimų* k. dalis (išn.): *Kojēlė*, *Kojēlis* pvd.; *Kómar-iškiai* k., vs.: *Kòmaras* pvd.; *Roman-iškiai* *Pabėržių* k. dalis (išn.): *Romānas*, *Ròmanas* pvd.; *Simon-iškiai* k.: *Sìmonas* v., pvd.; *Sirūt-iškiai* dv., k.: *Sirūtis* pvd.; *Stānč-iškiai* vs. (išn.) (sen. *Stančiškē*): *Stančas*, *Stānčius* pvd.; *Šāb-iškiai* vs. (sen. *Šabiškis*): *Šābas* pvd.; *Šmūlk-iškiai* k. (sen. *Smulkiškiai*): **Šmulka* (?), plg. *Smūlkas*, *Smulkys* pvd., dar plg. *Šmūlka*, *Šmūlkē*⁹ pvd.;

b) pluralia tantum formų vietų vardai:

Andriūnai k.: *Andriūnas* pvd.; *Bag-dōnai* dv., dab. k.: *Bagdōnas* pvd.; *Baukai* (// *Legetėliai*) *Legečių* k. dalis: *Baukas* pvd.; *Biliūnai* k.: *Biliūnas* pvd.; *Bučiuūnai* k.: *Bučiuūnas* pvd.; *Čelkiai* dv., k.: *Čėlkis*, *Čėlkys* pvd.; *Čerkōsai* k.: **Čerkosas* avd., plg. *Čerkāsas* pvd.; *Deveikiai* k.: *Deveikis* pvd.; *Diauderiai* k.: *Diauderys* pvd.; *Dišliai* dv., k.: **Dišlys*, **Dišlis*, plg. *Dišlerius* pvd., istor. *Dyszlia* avd.; *Gankiai* k.: **Gankis*, plg. istor. *Gank-iewicz*, *Gank-unas* avd.; *Gliukai* (// *Býzdeliai*) vs. (išn.): *Gliukas* pvd.; *Góštautai* buv. dv. (išn.): *Góštautas* pvd.; *Grubai* k.: *Grūbas* pvd.; *Januškōniai* k.: *Januškōnis* pvd.; *Kabliai* k.: *Kablys*, *Kablis* pvd.; *Kalvėliai* k.: *Kalvėlis* pvd.; *Kemėrai* k.: *Kemėras* pvd.; *Kliūčiai* vs. (išn.): *Kliūčius* pvd.; *Kubiliūnai* k. (sen. *Grinkiskio* vls.)¹⁰: *Kubiliūnas* pvd.; *Kupriai* vs. (išn.): *Kuprys* pvd.; *Lopai* k.: *Lōpas* pvd.; *Mažuoliai* k. (išn.): *Mažuōlis* pvd.; *Mikōniai* k.: *Mikōnis* pvd.; *Miškiniai* k.: *Miškinis* pvd.; *Moniūnai* 2 k.: **Moniūnas* avd., plg. *Monis*, *Mōnius* pvd.; *Naulickai* dv. (išn.): *Naulickas* pvd.; *Ožaičiai* of. (*Ežaičiai*?) k. (sen. *Ažaičiai*): **Ožaitis*, plg. *Ožėlis*, *Ožiūnas*

⁶ Dėl straipsnyje teikiamų asmenvardžių (vardų, pavardžių) žr. Kuzavinis K., Savukynas B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, Vilnius, 2003 ir *Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius, t. 1, 1985; t. 2, 1989.

⁷ Žvaigždutė prieš žodį rodo, jog tas žodis yra rekonstruotas, jis nėra fiksuotas kalboje.

⁸ Dėl senesnių (sen.) vietovardžių formų žr. *Lietuvos apgyventos vietos* (žr. 2-rą išnašą).

⁹ Dėl lietuvių pravardžių žr. Butkus A. *Lietuvių pravardės*, Kaunas, 1995.

¹⁰ Keli vardai kaimų iš dabartinės Baisogalos savi-valdybės, seniau buvusių gretimų valsčių sąrašuose, straipsnyje taip pat aptariami.

pvd.; *Petraĩ* vs. (išn.): *Pētras* v.; *Piepāliai* k.: *Piepālius* pvd.; *Pliušķiai* k.: *Pliušķis*, *Pliušķys* pvd.; *Plīķiai* vs. (išn.): *Plīķis* pvd.; *Praščūīnai* k.: *Praščūīnas* pvd.; *Rāndžiai* k.: *Rāndis* pvd.; *Rītikiai* k.: *Rītikis*, *Rītikė* pvd.; *Skėmiai* k.: **Skėmis*, **Skėmys* avd., plg. *Škėma*, *Škėmà* pvd., istor. *Skiem-inas* avd.; *Šašėnai* k. (sen. *Šašieniai*, *Šašienai*): **Šašėnas*, **Šašienis* avd., plg. *Šašis*, *Šašys* pvd.; *Šulnėliai* vs.: **Šulnėlis*, plg. *Šulnys* pvd.; *Treigiaiĩ* dv., dab. k.: *Treigys* pvd.; *Vaičaičiai* k.: *Vaičaitis* pvd.; *Vainiūnai* dv., k.: *Vainiūnas* pvd.; *Vaitkūnai* buv. dv., *Bučiuņų* k. dalis (išn.): *Vaitkūnas* pvd.; *Valatkōniai* k.: **Valatkōnis* avd., plg. *Valatkà* pvd.; *Vilgirdaičiai* dv., k.: **Vilgirdaitis* avd., plg. *Vilgirdas* pvd.

2. Dūriniai

Jadviņ-polis k. (sen. *Jadvinpolis*): **Jadvin-* ar **Jadvin-* šaknies avd., plg. *Ēdvinas* v. ir *-polis* (< gr. πóλις „miestas“); *Puōdž-gala* vs.: *Puōdžius* pvd. (arba b. ž. *puōdžius* „puodu dirbėjas“¹¹) ir liet. *gālas*.

II. Vietovardiniai gyvenamųjų vietų vardai

1. Iš upėvardžių

- 1) pirminiai: *Liaukavà* sod. (išn.): *Liaukavà* up. (Bsg)¹²; *Sálva* vs. (išn.): *Sálva* up. (Rd);
- 2) vediniai:
 - a) priesagos vedinys – *Liaud-išķiai* vs., k.: *Liáudė*, *Liaudė* up. (Bsg);
 - b) priešdėlio *pa-* vediniai: *Pa-graužūpė* vs.: *Graužupys* up. (Bsg); *Pa-kiršinys* dv., dab. k.: *Kiršinas* up. (Bsg); *Pa-kuteniaiĩ* k.: *Kutenà* up. (Bsg); *Pa-nekel̄piai* dv., k.: *Nekelpà* up. (Bsg);
 - c) *pluralia tantum* formų vardai: *Býzdeliai* (// *Gliūkai*) vs. (išn.): *Býzdelis* up. (Šd); *Júodupiai* k.: *Júodupis* up. (Bsg); *Legečiaiĩ* k.: *Legetys* up. (Bsg); *Palōnai* dv., bk., dab. mstl.: *Palōnas* up. (Bsg); *Vabaliaĩ* dv., k.: *Vabalys* up. (Bsg); *Vardūkšniai* k.: *Vardūkšnis* up. (Šd); *Žardėnai* vs. (išn.): *Žardėnas* up. (Gdž).

2. Iš kitų vietų vardų

- 1) Vediniai
 - a) priesagų vediniai:
 - ėliai*. *Paberž-ėliai* k.: *Paberžiaiĩ* vs. (Bsg); *Pagoj-ėliai* k. (išn.): *Pagojaiĩ* k. (Bsg);
 - ukai*. *Piepal-iūkai* k.: *Piepāliai* k. (Bsg); *Šilel-iūkai* k.: *Šilėliai* k. (Bsg)
 - b) *pluralia tantum* formos vardas – *Vertimai* (išn.) (// *Vakaraĩ* k.): *Vertimas* pv. (Pšš), plg. *Vertimka*, *Vertimėlis* up. (Bsg).
- 2) Sudėtinis vietovardis – *Biliūnų Ūžsienis* vs., *Kómariškių* k. dalis (išn.): *Biliūnai* k. (Bsg) + b. ž. *ūžsienis* „galulaukio rėžis“.

III. Apeliatyvinės kilmės vietų vardai

1. Pirminiai

Beržytė k.: liet. *beržytė* „jaunų berželių miškas, beržynėlis“; *Pakapė* vs. (išn.): liet. *pa-kapė* „vieta šalia kapinių“; *Ūžkapė* Kalvėlių k. dalis (išn.): liet. *ūžkapė*, *ūžkapis* „vieta už kapų“; *Ūžsienis* vs. (išn.): liet. *ūžsienis* „galulaukio rėžis“; *Ūžupė* k.: *ūžupė* „vieta už upės“.

¹¹ Kai kurie bendriniai žodžiai yra aiškinami; jų reikšmės nurodomos iš akademinio *Lietuvių kalbos žodyno*, Vilnius, t. 1–20, 1941–2002.

¹² Dėl upėvardžių ir jų lokalizacijos žr. *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, Vilnius, 1963.

2. Vediniai

a) priesagų vediniai:

-*ėlė*. *Pašlap-ėlė* vs. (išn.): liet. *pašlapỹs* „apyšlapis, šlapokas“;

-*ėnai*. *Augm-ėnai* k.: liet. *augmė* „augalai, augalija“;

-*ėsiai*. *Egl-ėsiai* k. (išn.): liet. *ėglė*;

b) *pluralia tantum* formų vardai:

Dvarėliai k. (dab. Bsg, buv. Grinkiškio vls.): liet. *dvarėlis*, plg. *dvāras* „ūkis, sodyba“; *Kelmýnai* vs.: liet. *kelmýnas* „vieta, kur, nupjovus medžius, palikta daug kelmų“; *Kelmùčiai* vs. (išn.): liet. *kelmùtis*, plg. *kélmās* „apatinė medžio (ar kito augalo) kamieno dalis su šaknimis“, kita vertus, plg. *kelmùtis* „lakštabadžių šeimos grybas“; *Pašakiai* dv., k.: liet. *pašakỹs* „vieta po šakomis“; *Šilėliai* k.: liet. *šilėlis*, plg. *šilas*; *Ūžpelkiai* vs. (išn.): *ūžpelkis* „vieta už pelkės“; *Ūžpurviai* k.: **užpurvois*, plg. liet. *puřvas* „vieta, kur patįžusi žemė, purvynas“; *Vakaraĩ* (/ sen. *Vertimai*) k.: liet. *vākaras* „dienos pa- baiga ar nakties pradžia“.

3. **Dūrinys:** *Gir-valakiai* k.: liet. *girià* + sl. *valākas* „žemės rėžis toliau nuo namų“.

4. Yra keletas **slaviškos kilmės vietų vardų**, kurie sietini su grynai slaviškais žodžiais; kai kurie iš jų jau nefunkcionuoja:

Dambavà vs. (išn.), plg. lenk. *dąb* „ąžuolas“¹³; *Jasnagūrka* vs., plg. lenk. *jasny* „šviesūs, žėrintis...“ ir *górka* „kalnėlis“; *Malinuokà* vs. (išn.), plg. lenk. *malina* „aviėtė“; *Navadòlè* vs., plg. lenk. *nowy* „naūjas“ ir *dola* „likimas, lemtis, dalià; dalis“; *Slabadà* vs., *Slabudkà* vs., plg. rus., lenk. *saboda*, *sobódka* „maža kaimo gyvenvietė“¹⁴.

IV. Ne visai aiškios kilmės vietų vardai

Tai daugiausia tokie vardai, kurių kilmė gali būti aiškinama dvejopai:

Barsuk-ìnè sod. (išn.): *Barsùkas* pvd. arba liet. *barsùkas* „plėšrus žvėrelis šiuurkščiais plaukais; opšrus“; *Blus-ỳnè* vs. (išn.): *Blùsis*, *Blusỹs* pvd. arba liet. *blusỳnè* „vieta, kur yra daug blusų“;

Būdaĩ k., vs. (dab. 3 k.): *Būdas* pvd. arba sl. *būdà* „palapinė, pastogė (sargo, piemens ar kt.)“;

Degėšiai k.: *Degėsỹs* pvd. arba liet. *degėsỹs*, *degėsis* „degimo liekana, apdeges medis, nuodėgulis; išdegusi vieta (durpyne)“;

Dirvon-iškiai vs.: *Dirvònas* pvd. arba liet. *dirvònas* „apleista, nedirbama, sužėlus dirva; išarta pieva“;

Gegužinè vs. (dab. k.): *Gegužis* pvd. arba liet. *gegužė*, *gegužė* „gegutė“ (kita vertus, plg. liet. *gegužinè* „pasilinksminimas, pramoga gamtoje“);

Grik-ỳnè k.: *Grikis* pvd., bet plg. liet. *grikis* „rūgštinių šeimos javas, sėjamas smiltingose dirvose“;

Paberžiai k. (dab. vs.): *Pabėržis* pvd. arba liet. *pabėržė*, *paberžė* „vieta po beržu“;

Pabiržiai k.: *Pabiržis* pvd. arba liet. *pabiržė* „vieta prie biržės; pamiškė; miško plotas“;

Pagojai vs.: *Pāgojus*, *Pagōjus* pvd. arba *pagojė*, *pagojis* „vieta prie gojaus“;

Rubėž-iškis vs. (išn.): *Rubėžius* pvd. arba sl. *rubėžius* „teritorijos riba, siena“;

¹³Dėl lenkų k. žodžių ir jų aiškinimo žr. Vaitkevičiūtė V. *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979.

¹⁴Žr. *Sownik języka polskiego*, Warszawa, t. 6, 1915.

Trakėliai Kabėlių k. dalis: *Trakėlis* pvd. arba liet. *trakėlis*, plg. *trākas* „aukšta, sausa pieva, apaugusi retais krūmais bei medžiais, miško aikštelė“.

V. Baigiamosios pastabos

Iš vardų analizės matyti, jog Baisogalos apylinkėse vyrauja asmenvardinės kilmės *pluralia tantum* formų vietų vardai. Vietovardinių ir apeliatyvinės kilmės vietų vardų kiekis pasiskirstęs maždaug lygiomis dalimis. Ir šiuose sluoksniuose vyraujančios yra *pluralia tantum* formos; kiek mažiau yra priesagų vedinių. Ši situacija geriausiai atsispindi žemiau teikiamoje lentelėje.

Gyvenamųjų vietų vardai pagal kilmę	Gyvenamųjų vietų vardai pagal darybą					Iš viso
	pirminiai			vediniai		
	galūnių	priesagų	<i>pluralia tantum</i> formos	priešdėlių	dūriniai	
I. Asmenvardiniai		28	44		2	74
II. Vietovardiniai						
1. Iš vandenvardžių	2	1	7	4		14
2. Iš kitų vietovardžių		4	1		1	6
III. Apeliatyviniai	5	3	8		1	17
IV.						
1. Neaiškios kilmės vietų vardai						9
2. Slavizmai						6
Iš viso:	7	36	60	4	3	1

Sutrumpinimai

apyl. – apylinkė
avd. – asmenvardis
bk. – bažnytkaimis
buv. – buvęs, buvo
b. ž. – bendrinis žodis
dab. – dabar
dv. – dvaras
gr. – graikų
istor. – istorijos šaltinių duomenys
išn. – išnykęs
k. – kaimas
liet. – lietuvių
mstl. – miestelis
of. – oficiali (dabartinė) lytis
plg. – palygink
plv. – palivarkas
pr. – prūsų

prod. – pravardė
pv. – pieva
pvd. – pavardė
sen. – seniau, senesnė forma
sl. – slavizmas
sod. – sodžius (sodyba)
up. – upė
v. – vardas
vls. – valsčius
vs. – viensėdis

Bsg – Baisogala
Gdž – Gudžiūnai
Pšš – Pašušvys
Rd – Radviliškis
Šd – Šeduvà

Straipsnio rankraštis gautas 2004 06 29, serijos „Lietuvos valsčiai“
Mokslo darbų komisijos įvertintas 2006 01 17, skelbti parengtas
2009 07 13.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje
„Baisogala“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Jonas Linkevičius*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Albina Venskevičienė*, korektorė *Vida
Kasparavičienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (specializuotuose rinkinio skyriuose):

1. Straipsnio santrauka anglų kalba.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio paskelbimo svetainėje www.llt.lt datą.